

NAZYWANIE PRZESTRZENI

Danuta Lech-Kirstein
Uniwersytet Opolski
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3467-7824>
e-mail: dlech@uni.opole.pl

Konotacje nazw barw w toponimii i hydronimii śląskiej (*czarny, biały, zielony*)

Connotations of colour names in Silesian toponymy and hydronymy (*black, white, green*)

Abstrakt

Kolory należą do podstawowych środków orientacji człowieka w świecie. Niosą informacje o wartościach wyznawanych przez dane społeczeństwo, są wyrazem tożsamości jednostkowej i zbiorowej, wywołują różne skojarzenia i emocje, odzwierciedlają sposób postrzegania otaczającej rzeczywistości. Przedmiotem artykułu są nazwy geograficzne Śląska zawierające element kolorystyczny: czarny, biały i zielony – najbardziej charakterystyczne barwy Śląska. Badaniu zostały poddane zarówno nazwy genetycznie polskie, jak i niemieckie, gdyż historia Śląska i naturalna symbioza językowo-kulturowa pozwalają traktować je na równi. Badania nazw kolorów w obu językach nie wykazują też większych różnic w konotacjach i prototypach tych nazw. W pierwszej części artykułu wyjaśniono terminy związane z tematem, jak barwa / kolor, konotacje. Następnie przedstawiono kolejno trzy elementy kolorystyczne, poczynając od etymologii tych wyrazów, poprzez ich konotacje wynikłe z ludowego postrzegania świata, wierzeń i tradycji, kończąc na analizie nazw geograficznych zawierających te elementy. Złożenia, zrosty i zestawienia łączące przymiotniki z rzeczownikami potwierdzają prototypowe wzorce bieli, zieleni i czerni, ale wprowadzają też nowe, nieznane konotacje. Nazwy z elementem kolorystycznym tworzą specyficzny obraz Śląska jako krainy z jednej strony ciemnej, mrocznej i dzikiej, ale z drugiej strony jasnej, czystej i pełnej życia.

Słowa kluczowe: konotacje, nazwy geograficzne, nazwy barw / kolorów, onomastyka śląska

Abstract

Colours belong to the basic means of human orientation in the world. They convey information about values followed by a given society, are an expression of individual and collective identity, evoke various associations and emotions, and reflect the perception of the surrounding reality. The subject of the paper are geographical names of Silesia containing a colour element: black, white and green – the most characteristic colours of Silesia. Both genetically Polish and German names were examined, as the history

of Silesia and the natural linguistic and cultural symbiosis make it possible to treat them equally. Research on the names of colours in both languages does not show any major differences in the connotations and prototypes of these names. The first part of the paper explains terms related to the topic, such as hue vs. colour, and connotations. Then, three colour elements are presented, starting from the etymology of the words, through their connotations resulting from the folk perception of the world, beliefs and traditions, ending with the analysis of geographical names containing these elements. Compounds proper, solid compounds and juxtapositions linking adjectives with nouns confirm the prototype patterns of white, green and black, but they also introduce new, unknown connotations. The names with a colour element create a specific image of Silesia as a land that is dark, dusky and wild, on the one hand, but bright, clean and full of life, on the other hand.

Key words: connotations, geographical names, names of hues vs. colours, Silesian onomastics

1. Nazwy barw jako przedmiot badań naukowych

Kolor i barwa od dawna interesowały naukowców różnych dziedzin: od fizyki, poprzez neurologię, psychologię, sztukę, kulturoznawstwo, aż po językoznawstwo. Różnie też w tych naukach były definiowane¹. Potocznie, co potwierdzone jest definicjami ze słownika języka polskiego, oba te pojęcia traktowane są jako synonimy i definiuje się je jako postrzeganą wzrokowo właściwość przedmiotu, zależną od stopnia pochłaniania, rozpraszania lub przepuszczania promieni świetlnych (Doroszewski 1958: 358; 1961: 826).

Kolory należą do podstawowych środków orientacji człowieka w świecie. Niosą informacje o wartościach wyznawanych przez dane społeczeństwo, są wyrazem tożsamości jednostkowej i zbiorowej (Jurek 2011: 71–73), wywołują różne skojarzenia i emocje, odzwierciedlają sposób postrzegania otaczającej rzeczywistości w zależności od kultury, historii i tradycji (Czachorowska, Stypa 2010: 47; Gonigroszek 2008). Anna Wierzbicka (1999: 405–449) udowadnia wprawdzie, że *kolor* nie jest pojęciem uniwersalnym, ale proponuje, aby „zasada wykorzystywania ogólnych cech krajobrazu jako systemu odniesienia do kategorii wizualnych w ogólności, a dla »koloru« w szczególności została uznana za doniosłą cechę ludzkiej konceptualizacji świata” (Wierzbicka 1999: 407).

---

¹ W języku naukowym *kolor* i *barwa* określają inne pojęcia. Kolor jest zjawiskiem obiektywnym, istniejącym niezależnie od naszego narządu wzroku. Definiowany jest jako cecha długości fali światła, emitowanego przez przedmiot lub odbitego przez niego. Barwa natomiast jest to subiektywne wrażenie zmysłowe, powstające w wyniku działania bodźców wzrokowych na receptory zmysłu widzenia znajdujące się w siatkówce oka, postrzeganie barw jest więc indywidualną cechą osobniczą, por. definicje w *Encyklopedii PWN* (<https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/barwa.html>).

Z polskich badań językoznawczych nad nazwami kolorów należy wymienić przede wszystkim pracę Alfreda Zaręby (1954) ustalającą zasób nazw kolorów używanych w dialektach polskich i dokonującą ich opisu diachronicznego, obszerny artykuł Zbigniewa Libery (1987) porównujący znaczenia poszczególnych barw w słowiańskich kulturach ludowych oraz monografię Ryszarda Tokarskiego (1995), który do opisu semantyki nazw barw wykorzystał metodologię językowego obrazu świata, a tym samym zwrócił uwagę na konotacje tych nazw.

2. Konotacje w nazwach własnych

Kluczowym pojęciem używanym w lingwistyce kulturowej jest konotacja. Począwszy od rozumienia tego terminu w logice (Mill, Keynes, Kotarbiński, Ajdukiewicz), poprzez semantykę językoznawczą Lyonsa, który uznaje konotacje za asocjacje emocjonalne, a także strukturalistów (Leecha, Apresjana, Jordanską i Mielczuka), a później Komlewa, Tokarskiego i Grzegorzycową, którzy rozumieją konotacje jako utrwalone znaczenia naddane, dochodzimy do szerszej definicji tego terminu². Według Jerzego Bartmińskiego, konotacja jest synonimem treści znaczeniowej, intensji (w przeciwieństwie do denotacji, ekstensji), w jej zakres wchodzi więc zarówno cechy „kryterialne”, jak i charakterystyczne (stereotypowe), zachowane w języku (Bartmiński 1988: 171). Nazwy własne są tymi elementami języka, które są często zbudowane z materiału apelatywnego i niosą w sobie konotacje ukryte w poszczególnych wyrazach pospolitych (por. Biolik 2001a, b; Lech-Kirstein 2011), ale także same są nośnikami kolejnych konotacji (por. Rutkowski 2012; Bogdanowicz 2017).

Jak potwierdzają badania językoznawców, nazwy kolorów mają bogatą symbolikę i szczególne znaczenia w różnych kulturach i językach. Ponieważ wykorzystywane są w procesie nazwotwórczym, zainteresowały też onomastów, por. Ewa Jakus-Borkowa (1989), Izabela Różycka (2001), Jerzy Duma (2003), Iryna Gaponenko (2019). Połączenie analizy nazw własnych z istniejącymi wynikami badań psychologii, neurofizjologii, etnologii, folklorystyki i kognitywistyki daje bardzo ciekawe rezultaty.

Przedmiotem analizy będą nazwy geograficzne Śląska, które zawierają element kolorystyczny: *biały, czarny* lub *zielony*³. Do analizy wybrano tylko

---

² Porównania rozumienia tego pojęcia przez wymienionych autorów dokonuje Małgorzata Brzozowska (2009: 35–43).

³ Nazywanie białego i czarnego barwami ma też charakter potoczny. W języku optyki funkcjonują trzy podstawowe kolory: czerwony, niebieski i zielony – to one są składnikami

te trzy kolory, gdyż tworzą one w kulturze ludowej dwie wyraźne opozycje wartościujące: biały – czarny (jasny – ciemny, dzień – noc, śmiertelność – nieśmiertelność, życie – śmierć) i zielony – czarny (jasny – ciemny, płodność – niepłodność, wiosna – zima, życie – śmierć) (por. Libera 1987: 120–124)⁴. Do potwierdzenia istniejących konotacji zostały wybrane jedynie przykłady nazw, obszerniejszy materiał można znaleźć w *Słowniku etymologicznym nazw geograficznych Śląska* (1970–2016).

Historia Śląska, kolonizacje niemieckie, migracje ludności i naturalna symbioza językowo-kulturowa pozwalają na równi traktować nazwy niemieckie i polskie powstałe na tym terenie. Badania nazw kolorów w obu tych językach nie pokazują większych różnic w konotacjach i prototypach tych nazw (Czachorowska, Stypa 2010).

3. Analiza materiału⁵

3.1. Czarny

Wydaje się, że pierwszym określeniem kolorystycznym, które może kojarzyć się ze Śląskiem, jest *czarny*. Asocjacje z węglem i zanieczyszczonym powietrzem są tu wyraźne i często podkreślane.

Wiesław Boryś (2005: 90) w swym słowniku etymologicznym wywodzi *czarny* od praindoeuropejskiego pierwiastka **kers-* oznaczającego ciemne barwy i podkreśla, że od XV w. ma on znaczenie ‘mający barwę węgla, sadzy’, ale i ‘ciemny, mroczny’, ‘brudny’, ‘zły, niegodziwy, szkodliwy’, ‘złowieszczy, złowrózby, pesymistyczny’, ‘smutny, nieszczęśliwy’. Libera (1987: 120–121) uznaje *czarny* w przeciwieństwie do białego jako kolor szatana, ciemności i śmierci. Kolor ten odnosi się do złych aniołów, grzeszników, brzydoty i północy. Symbolizuje śmierć i martwość, błąd oraz nicość. Opozycja barw achromatycznych nie jest tu jednak jednoznaczna. Jak podaje Tokarski (1995: 90), konotacje czarnego mogą też łączyć się z ciszą i pięknem.

światła białego. Czarny jest pozbawiony światła, dlatego w tym znaczeniu nie mówi się o kolorze białym i czarnym. Podobnie w plastyce: biały i czarny to achromaty, nie należą do palety barw. W języku kolor biały i czarny funkcjonują na równi z zielonym, żółtym czy czerwonym.

⁴ Poza tym w okresie międzywojennym wprowadzono sztuczny podział Śląska na *Biały*, *Czarny* i *Zielony*. Konotacje tych nazw kolorów widać także współcześnie w polskim dyskursie publicznym.

⁵ Należy wspomnieć o tym, że wiele nazw śląskich ma pochodzenie niemieckie. Po II wojnie światowej Komisja Ustalania Nazw Miejscowości spolonizowała te nazwy w oparciu o zapisy historyczne, potoczne odpowiedniki znane przez miejscową ludność lub wprowadziła sztuczne „chrzty” polskie. Datowanie niektórych nazw ma więc charakter umowy.

W toponimii śląskiej kolor czarny najczęściej wiąże się z cieniem i mrokiem, trzeba jednak podkreślić, że cień może być też odbierany pozytywnie jako ochrona przed upałem.

Najczęstszymi rzeczownikami określanymi przez przymiotnik właściwościowy *czarny* są nazwy obiektów wodnych: **Wasser / Woda** (*das schwarze Wasser* 1893, n. pol. *Czarna*, rzeka, dorz. Bobra, Odra NGŚ II, 52); **Bach / Potok** (*Schwarz Bach* 1949, wcześniej *Schwarzwasser* 1812, n. pol. *Czarna Woda*, rzeka, dopł. Oziąbli, Stobrawa, Odra, NGŚ II, 53); **Fluss / Rzeka** (*Schwarzes Floss* 1935, n. pol. *Czarna Woda*, też *Szumna Woda*, potok, l. dopł. Kamiennej, dorz. Bobra, Odra, NGŚ II, 53); **Struga** (*Czarna Struga* 1830, łąka nad strugą pod wsią Borek, daw. pow. opol., NGŚ II, 53); **Graben / Rów** (*Schwarzer Graben* 1954, n. pol. *Czarnotka*, rzeka, l. dopł. Mrożynki, Odra, NGŚ II, 55); **Grobelka** (*Czorno grobelka* ok. 1934, n. ter. we wsi Chudoba, daw. pow. ol., NGŚ II, 52); **Kałuża** (*Czarna Kałuża*, rzeka, daw. pow. koź., NGŚ II, 52); **Wirek** (*Czarne Wirek* ok. 1934, n. ter. w okolicy wsi Kotórz Mały, gm. Turawa, opol., NGŚ II, 58–59); **Lache / Łacha** (*Schwarze lacke* 1736, n. pol. *Czarna Łacha*, rzeka, odgałęzienie Odry, dlnśl., NGŚ II, 52); **Brodek** (*Czarny Brodek*, n. ter. we wsi Chróścice, gm. Dobrzeń Wielki, opol., NGŚ II, 57); **Błoto** (*Czarne Błoto* 1954, las, nadleśn. Żyglinek, daw. pow. lubl., NGŚ II 53); **Ług** (*Czarny Ług*: ług 'łęg, mokradła', n. ter., okolica wsi Bojszów, gm. Rudziniec, śl., NGŚ II, 58); **Brunen / Studnia** (*Schwarzbrunnen* 1860, n. pol. *Czarna Studnia*, rzeka, p. dopł. Gostynki, Gostynia, Wisła, NGŚ II, 53); **Teich / Staw** (*Schwarze(r) Teich* 1954, n. pol. *Czarny*, stawek, daw. pow. lub., NGŚ II, 57).

Ewa Jakus-Borkowa (1989: 144) zauważa paralelne występowanie przymiotnika *biały* dla prawych dopływów rzek i *czarny* dla ich dopływów lewych⁶. Jerzy Duma (2003: 397) dodaje, że w nazwach wodnych człon *czarny* może oznaczać 'groźny, wzbierający, niebezpieczny, tajemniczy'. Dodatkowo możemy mieć do czynienia ze znaczeniem 'głęboki' (por. połączenia *głęboka studnia*, *głęboki staw*).

Przymiotnik *czarny* w powiązaniu z elementami związanymi z cechami krajobrazu, takimi jak ukształtowanie terenu oznacza 'gęsto zalesiony, też dziki': **Berg / Góra** (*Schwarzeberg*, n. pol. *Czarna Góra*, góra, Grupa Śnieżnika, Sudety Wsch., NGŚ II, 52); **Koppe / Kopa** (*Schwarze Koppe*, n. pol. *Czarna Kopa*, góra, Karkonosze, Sudety Zach., NGŚ II, 52); **Lehne**

⁶ E. Jakus-Borkowa (1989: 144) dopuszcza też hipotezę związku kolorów z kierunkami świata. W systemie tym północne obiekty wodne nazywane były *czarnymi*, południowe – *czerwonymi*, zachodnie – *białymi*, a wschodnie – *niebieskimi*. Przy mniejszych obiektach jest to jednak raczej nieuzasadnione (por. Duma 2003: 401).

/ **Zbocze** (*Schwarze Lehne* 1951, n. pol. *Czarnota*, góra, G. Wałbrzyskie, Sudety Środ., NGŚ II, 55); **Wierzch** (*Czorne wierzch* ok. 1934, n. ter. we wsi Bogacica, gm. Kluczbork, opol., NGŚ II, 58); **Dół** (*Czarnedoly* 1900, cz. wsi Studzionka, gm. Pszczyna, śl., NGŚ II, 53); **Dziura** (*Czarna Dziura* ok. 1934, n. ter., pod wsią Długomiłowice, gm. Reńska Wieś, opol., NGŚ II, 52); **Łąka** (*Czorna Lancka* 1723, łąka we wsi Boronów, gm. Herby, śl., NGŚ II, 52). W połączeniu z członem oznaczającym las czy drogę *czarny* będzie znaczyć ‘ciemny, gęsty’, np. **Wald / Las** (*Schwarz-Wald* 1954, n. pol. *Czarnogórz*, wzgórze, daw. pow. głub., NGŚ II, 55); **Wąs** (*Tczarni Wons* 1812: *wąs* ‘kręty, wijący się las’, ogpol. *Czarny Wąs*, las w okolicy Siedlec, gw. Oława, dlnśl.); **Allee / Aleja** (*Schwarze Allee*, n. pol. *Czarna Aleja*, droga, daw. pow. niemodl., NGŚ II, 52); **Weg / Droga** (*Schwarzer Weg*, n. pol. *Czarna Droga*, droga, daw. pow. byst., dlnśl., NGŚ II, 52), a w powiązaniu z rzeczownikiem *pole* może oznaczać ‘czarną ziemię, czarnoziem’, np. **Pole** (*Czarne pole* ok. 1934, n. ter. we wsi Bierawa, gm. Bierawa, opol., NGŚ II, 54).

Szukając potwierdzenia konotacji w nazwach pierwotnie niemieckich i tłumaczonych, zauważamy następujące prototypy i synonimy *czarnego*: **Wurzel / Korzeń** (*Wurzel Weg*: niem. *Wurzel Weg* ‘droga z korzeniami’, n. pol. *Czarna Droga*, droga, daw. pow. oleś., dlnśl., NGŚ II, 52); **Finster / Ciemny** (*Finster Berg*: niem. *finster* ‘ciemny, mroczny’, n. pol. *Czarna Góra*, wzgórze, daw. pow. oleś., dlnśl., NGŚ II, 52); **Forst / Las** (*Forst Berge* 1951, dziś *Czarny Las*, góra, G. Kamienne, Sudety Środ., NGŚ II, 57).

Istniejące nazwy zsubstantywowane typu **Czarna** (np. *Das schwarze Wasser* 1893, dziś *Czarna*, rzeka, dorz. Bobra, Odra, NGŚ II, 52), **Czarne** (*Schwarzzebach* ok. 1300, dziś *Czarne*, daw. wieś, jel., NGŚ II, 53), **Czerna** (*Tschirne, Klein* 1518, dziś *Czerna*, wś, gm. Żukowice, dlnśl., NGŚ II, 63) najczęściej powstają po opuszczeniu członu określanego lub zawierają ten człon w domyśle. Należy tu przypomnieć, że część współczesnych nazw jest wynikiem decyzji Komisji Ustalania Nazw Miejscowych i Obiektów Fizjograficznych działającej przy Urzędzie Rady Ministrów, która po II wojnie światowej nie zawsze dokładnie tłumaczyła nazwy niemieckie, np. nazwy *Heller Berg*: niem. *hell* ‘jasny, widny’ czy *Himmelseifen*: niem. *Himmel* ‘niebo’ i *Seifen* ‘wawóz z cieknącą wodą’ zapisała oficjalnie jako *Czerniawka* (por. NGŚ II, 65).

3.2. Białe

Słowniki etymologiczne (Brückner 1989: 24–25; Boryś 2005: 26) uznają *biały* za prasłowo od psł. *bělb ‘biały, jasny’, związane ze staroindyjskim pniem *bhā-ti* ‘świecić’, a także zwracają uwagę na związek wyrazu *biały*

i *białasy, białawy, bielawy* 'łaki błotne'. Od XV w. *biały* znaczy 'mający barwę właściwą śniegowi, mleku'. Znaczenie etymologiczne ma swoje potwierdzenie w kulturze ludowej: Libera (1987: 120–121) podkreśla, że *biały* najczęściej utożsamiany jest z jasnym i jest barwą światła. W symbolice chrześcijańskiej jest kolorem Boga, oznacza prawdę, zwycięstwo dobra nad złem, życia nad śmiercią. Jednakże, jak zaznacza Tokarski (1995: 90), konotacje bieli nie zawsze są pozytywne, gdyż często związane są ze śmiercią i żałobą, a także ciszą.

W toponimach *biały* jest najczęściej określeniem ziem wapiennych. W hydronimach określa kolor lub tok wody o znaczeniu 'jasny, czysty, spieniony', barwę dna 'jasne, piaszczyste' (Duma 2003: 388), choć nie jest wykluczone, że ma też związek ze stronami świata lub pewnym modelem nazewniczym (Jakus-Borek 1989: 144).

Nazwa tego koloru bardzo często występuje pojedynczo w wyniku elipsy rzeczownika typu woda, rzeka, np. **Biała** (*Biele* 1284, dziś *Biała*, rzeka, l. dopł. Osłobłogi, Odra, NGŚ XVII, 43); poza tym wykorzystywane są de-rywaty odprzymiotnikowe, np. **Bielawy** (*Bilave* 1670: *bielawa* 'podmokła łąka', dziś *Bielawy*, wś, gm. Siedlisko, lubus., NGŚ XVII, 54).

Najczęstszymi rzeczownikami określanymi przez przymiotnik *biały* są nazwy obiektów wodnych: **Wasser / Woda** (*Weisswasser* 1884, dziś *Biała Woda*, źródło rzeki Pławna, Odra, NGŚ XVII, 46); **Fluss / Rzeka** (*Biele F.* ok. 1830, dziś *Białka*, struga, p. dopł. Nysy Kłodzkiej, Odra, NGŚ XVII, 46–47); **Floss / Potok** (*Das Weiße Floß* 1801, dziś *Biały Potok*, potok, l. dopł. Bystrzyca Dusznicka, Odra, NGŚ XVII, 49); **Bach / Potok** (*Weißbach* 1736, dziś *Bieleń*, potok, l. dopł. Szlifierskiej Strugi, Odra, NGŚ XVII, 54); **Furt / Bród** (*Winsuort* 1318, dziś *Biała Woda*, rzeka, l. dopł. Odry, NGŚ XVII, 45–46); **See / Jezioro** (*Weissensee* 1743, dziś *Białe Błoto*, wieś, gm. Dobroszyce, dlnśl., NGŚ I, 42); **Bagno** (*Biale Bagno* ok. 1934, n. ter., gm. Sierakowice, śl., NGŚ I, 42); **Teich / Staw** (*Bialer Mühlteich* ok. 1934, dziś *Biały Staw*, n. ter., gm. Olesno, opol., NGŚ I, 43); **Brzeg** (*Bialy Brzeg* 1864, dziś *Biały Brzeg*, cz. mta Jaworzno, śl., NGŚ XVII, 48). Poza tym określenia te dołączane są do rzeczowników nazywających inne obiekty krajobrazu, np. **Tal / Dolina** (*Weissbachtal* 1617, dziś *Biała Dolina*, cz. mta Szklarska Poręba, pow. jel., dlnśl., NGŚ XVII, 44); **Brzoza** (*Bellobreze* 1251, dziś *Białobrzezie*, wś, gm. Kondratowice, dlnśl., NGŚ XVII, 47); **Brzezina** (*Biała Brzezina* 1845, folw. do wsi Dębieńsko, gm. Czerwionka-Leszczyny, śl., NGŚ I, 41); **Holz / Las** (*Weyssinholz* 1499, dziś *Białotęka*, wś, gm. Pęcław, dlnśl., NGŚ XVII, 47); **Stein / Kamień** (*Albus Lapis alias Weissenstein* ok. 1300, dziś *Biały Kamień*, cz. mta Wałbrzych, dlnśl., NGŚ XVII, 48); **Ług / Wiese** (*Biała lug* 1830, *Weißwiese* 1864, dziś *Biały Ług*, cz. mta Kędzierzyn-Koźle,

opol., NGŚ XVII, 48). Sporadycznie pojawiają się rzeczowniki związane z kulturą materialną, np. **Hof / Dwór** (*Weißenhof* 1789, dziś *Białka*, wś, gm. Krotoszyce, dlnśl., NGŚ XVII, 46); **Kirche / Kościół** (*Weiskirch* 1249, dziś *Biały Kościół*, wś, gm. Strzelin, dlnśl., NGŚ I, 43); **Wieża** (*Belaweza* XIV w., dziś *Białowieża*, wś, gm. Kamiennik, opol., NGŚ I, 43).

Ciekawą egzemplifikacją są tłumaczenia nazw, które mogą też wskazywać na konotacje nazwy barwy: **Licht / Jasny** (*Lichtenberg, Lichtenberck* 1346, dziś *Białogórze*, wś, gm. Zgorzelec, dlnśl., NGŚ XVII, 47); **Lauter / Czysty** (*Loternsiven* 1217: od niem. *Lauterseiffen* ‘czysta, jasna płóczka’, dziś *Bielanka*, wś, gm. Lwówek Śląski, dlnśl., NGŚ XVII, 52); **Engel / Anioł** (*Engels-B.* 1902, dziś *Biały Potok*, potok, l. dopł. Lipki, Odra, NGŚ XVII, 49). Potwierdzają one, że kolor biały nosi w sobie znaczenia pozytywne, oznaczające coś ‘jasnego, czystego, dobrego’.

3.3. Zielony

Ciekawym przykładem nazw zawierających nazwę koloru, który także kojarzy się pozytywnie, jest zielony. Aleksander Brückner (1989: 653) wywodzi nazwę koloru zielonego od pierwotnego *ziolo*, które dawniej w języku praindoeuropejskim pochodziło od określenia koloru żółto-zielonego. Wiesław Boryś (2005: 739) tłumaczy, że psł. **zelenō* ‘zielony’ to pierwotny imiesłów bierny od niezachowanego czasownika psł. *ǰzelti* ‘zielenieć’, a ten od praindoeuropejskiego czasownika oznaczającego świecenie lub nazwę koloru jasnego (złotego, żółtego, zielonego). Podobnie niemieckie *grün* pochodzi od staro-wysoko-niemieckiego *gruoni* oznaczającego ‘rosnąć, zielenić się’ i wiąże się także z rzeczownikiem *Gras* ‘coś kielkującego, wypuszczającego pędy’ (Duden 2003: 673, 683).

Jak podkreśla w swoich pracach Zbigniew Libera (1987: 124), semantyka barwy zielonej jest ściśle związana z symboliką drzew i roślinności, nie dziwi więc, że nazwy geograficzne wykorzystują właśnie tę podstawę nazwotwórczą. Zielony to kolor wiosny, nadziei, płodności, kolor odrodzenia, wiecznego trwania, symbol życia i zdrowia (Libera 1987: 124-125). Również Ryszard Tokarski (1995: 212) potwierdza, że prototypowym wzorcem zieleni jest roślinność, bardzo często roślinność młoda, wiosenna, a *zieleni* niesie w sobie również konotacje budzącej się miłości, urody, radości i bogactwa (Tokarski 1995: 150).

Wykorzystanie koloru zielonego w nazewnictwie Śląska wyklucza raczej inne konotacje pejoratywne, takie jak: obcy, demoniczny świat, niedojrzałość, surowość (Libera 1987: 126). Zresztą, jak potwierdza Tokarski (1995: 150), nawet w tych znaczeniach nie formułuje się ocen skrajnie negatywnych.

Chłodna tonacja barwy i jej związek z dającą cień roślinnością i wodą wpływają na drugi nurt konotacji związany z odpoczynkiem i emocjonalnym spokojem (Tokarski 1995: 154).

Analizując nazwy z elementem *Zielony* i *Grün*, które powstały na Śląsku, można zauważyć, że przymiotniki te łączą się przede wszystkim z rzeczownikami nazywającymi elementy krajobrazu związane z łąką i lasem: **Wald / Las** (*Grunwald* 1743, dziś *Zieleniec*, cz. mta Duszniki-Zdrój, dlnśl., NGŚ XVI, 140); **Hölzel / Lasek** (*Gruenehaelczin* 1381: niem. *Grünhölzel* ‘zielony lasek’, dziś *Zieleniec*, wś, gm. Jasień, lubus., NGŚ XVI, 139–140); **Eich / Dąb** (*Grueneich* 1787, dziś *Zieleniec*, przys. Stradomii Wierzchniej, gm. Syców, dlnśl.; NGŚ XVI, 140); **Tanne / Jodła** (*Grüntanne* 1845, dziś *Zielona Góra*, przys. Szymonkowa, gm. Wołczyn, opol., NGŚ XVI, 143); ukształtowaniem terenu: **Garb** (*Zielony Garb*, szczyt, G. Orlickie, Sudety Środ., NGŚ XVI, 146); **Berg / Góra** (*Grunbreg* ok. 1300: *Grünberg* ‘zielona góra’, dziś *Zielona Góra*, miasto, lubus., NGŚ XVI, 143); **Kopa** (*Zielona Kopa*, nowa nazwa pol., szczyt, G. Izerskie, Sudety Zach., NGŚ XVI, 143); **Tal / Dolina, Dolinka** (*Grüntahl* 1845, zabudowania do Żagania, gm. Żagań, lubus., NGŚ XVI, 142); **Heide / Pustkowie** (*Grunheyde* 1743: niem. *Grünheide* ‘zielone krzewy, pustkowie, wrzosowiska’, dziś *Zielonkowie*, wś, gm. Grodków, opol., NGŚ XVI, 145); także polem uprawnym **Grund / Pole** (*Grüner Grund* 1954: niem. *Grüner Grund* ‘zielone pole’, dolina leśna, dziś *Zielonka*, daw. pow. trzeb., NGŚ XVI, 144); **Aue / Niwa** (*Grunow villa* ok. 1300: niem. *Grünau* ‘zielona niwa’, dziś *Zieleńce*, wś, gm. Skarbimierz, opol., NGŚ XVI, 140); drogami: **Weg / Droga** (*Grüner Weg* 1954: niem. *Grüner Weg* ‘zielona droga’, dziś *Zielona Droga*, droga leśna w daw. pow. ol. NGŚ XVI, 142). Sporadycznie przymiotnik ten określa inne miejsca i wytwory kultury człowieka, np. **Dom** (*Zielony Dom*, cz. wsi Żmigródek, gm. Żmigród, dlnśl., NGŚ XV, 146); **Młyn** (*Zielony Młyn* 1845, daw. młyn z zabudowaniami do Kotliszowic, gm. Toszek, śl., NGŚ XVI, 146); **Hof / Dwór** (*Grünerhof* 1887, dziś *Zielony Dwór*, cz. Ścinawki Dolnej, gm. Radków, dlnśl., NGŚ XVI, 146); **Vorwerk / Folwark** (*Grünvorwerk, Zielony Folwark* 1845, później *Zielonka*, dawna nazwa os. do Laskowic Oławskich, dlnśl., NGŚ XVI, 144). Te kolokacje tworzą obraz Śląska zielonego, więc naturalnego i żyjącego w zgodzie z przyrodą.

Istniejące nazwy zsubstantywowane typu *Zielona, Zielone* zostały przeniesione najczęściej z istniejących już nazw rzek (por. *Selim* 1155: n. rzeki *Zielona*, niem. *Schelune*, później *Zielona*, daw. os. przy Solnikach, gm. Święta Katarzyna, dlnśl., NGŚ XVI, 142), często też powstawały przez elipsę członu, np. w zestawieniu *Zielona Rzeka* (*ad Selunam rivulum* 1476, dziś *Zielona*, potok, l. dopł. Oławy, Odra, NGŚ XVI, 142). Nazwy rzek,

potoków czy stawów z elementem *zielony* wskazują przede wszystkim na kolor wody powstały od rosnących tam wodorostów, traw czy rzęsy.

Ciekawymi przykładami są niedosłowne tłumaczenia nazw z niemieckiego na polski, które świadczą o tym, jakie najczęściej desygnaty są kojarzone z zielonym: **Gras / Trawa** (*Gras-Teich* 1954: niem. *Gras Teich* ‘trawiasty staw’, dziś *Zielonka*, łąka, daw. pow. woł., NGŚ XVI, 144); **Feld / Pole** (*Feldhaeuser* 1786: niem. *Feldhäuser* ‘polne domy’, dziś *Zielonki*, cz. Twardocic, gm. Pielgrzymka, dlnśl., NGŚ XVI, 145); **Erle / Olcha** (*Ehrlich Berg* 1954: niem. *Erlich Berg* ‘góra olch’, dziś *Zielonek*, wzgórze, daw. pow. nys., NGŚ XVI, 144); **Linde / Lipa** (*Lindenhöh* 1840: niem. *Lindenhöh* ‘lipowa góra’, później *Zielna*, daw. kol. Zalipia, gm. Platerówka, dlnśl., NGŚ XVI, 141); **Wein / Wino** (*Wein Berg*, dziś *Zielona Góra*, wzgórze w daw. pow. mil., NGŚ XVI, 143); ale i niemieckie **Hoffnungstal** na gruncie języka polskiego otrzymało nazwę *Zieleniec* (*Hoffnungsthal* 1845: niem. *Hoffnungstal* ‘dolina nadziei’, później *Zieleniec*, nieistniejąca część Szklarskiej Poręby, dlnśl., NGŚ XVI, 140).

Etymologicznie związane z kolorem zielonym są też wyrazy: **Ziele / Kraut** – wiele takich nazw na Śląsku (np. *Krautfloss* 1954: niem. *Krautfloß* 1911 ‘zielny potok’, dziś *Zielnik*, potok, l. dopł. Wrześnicy, Odra, NGŚ XVI, 141); **Zioło** (*Ziołorośle*, nowa n. polska, zbocze Małego Szyszaka, Sudety Zach., NGŚ XVI, 154); **Zielonka** (*Silunke* 1743, dziś *Zielonka: zielonka* ‘świeżo skoszone rośliny pastewne, używane jako pasza dla zwierząt, też zielen’, cz. Międzyborza, dlnśl., NGŚ XVI, 144). Nazwy te poprzez powiązanie etymologiczne i brzmieniowe z *zielonym* wprowadzają dodatkowo wyobrażenie czegoś miłego dla oka, pozytywnego.

4. Podsumowanie

Nazwy własne zachowują dawne znaczenia, a także nieznane gdzie indziej kolokacje. Złożenia, zrosty i zestawienia łączące przymiotniki z rzeczownikami potwierdzają prototypowe wzorce bieli, zieleni i czerni, ale wprowadzają też nowe, nieznane konotacje (np. *czarny las* w znaczeniu ‘gęsty’, *zielona woda* w znaczeniu ‘porosła wodorostami’). Potwierdzają znaną prawdę, że widzenie kolorów jest ważnym elementem konceptualizacji świata.

W nazwach geograficznych Śląska wykorzystywane są apelatywy związane z nazwami kolorów, które tworzą specyficzny obraz Śląska jako krainy z jednej strony ciemnej, mrocznej i dzikiej, ale z drugiej strony jasnej, czystej i pełnej życia. W tym celu wykorzystywane są znane w kulturze ludowej i w innych językach opozycje: biały – czarny, zielony – czarny,

jasny – ciemny, życie – śmierć. Mimo że fizycy i plastycy nie uznają białego i czarnego za kolory, w toponimii i hydronimii Śląska wyraźnie sytuują się one obok koloru zielonego, nazywając podobne obiekty i określając podobne cechy przedmiotów. Oczywiście barwy te nie wyczerpują całej gamy nazw kolorystycznych na Śląsku. Są tu i *Czerwone Wierchy, Złoty Stok, Srebrna Góra, Modrak, Rude Bagna, Żółta Woda*, które także mówią o krajobrazie Śląska: glebach, wodach, złożach mineralnych. Jednakże to *czarny, biały i zielony* są tymi określeniami, które najbardziej związane są ze Śląskiem (por. *Śląsk Biały, Czarny i Zielony*)⁷.

Wykaz skrótów

cz.	– część	mtó	– miasto
dopł.	– dopływ	nadleśn.	– nadleśnictwo
daw.	– dawny	niem.	– niemiecki
dorz.	– dorzecze	n. ter.	– nazwa terenowa
dlnśl.	– dolnośląskie	nys.	– nyski
folw.	– folwark	ogpol.	– ogólnopolski
G.	– Góry	ol.	– oleski
głub.	– głubczycki	opol.	– opolskie
gm.	– gmina	os.	– osada
jel.	– jeleniogórski	p.	– prawy
kol.	– kolonia	pol.	– polski
koź.	– kozielski	przys.	– przysiółek
l.	– lewy	psł.	– prasłowiański
leg.	– legnicki	śl.	– śląskie
leśn.	– leśniczówka	trzeb.	– trzebnicki
lub.	– lubański	woł.	– wołowski
lubl.	– lubliniecki	wsch.	– wschodni
lubus.	– lubuskie	wś	– wieś
mil.	– milicki	zach.	– zachodni

⁷ Dowodem na to, jakie konotacje dzisiaj niosą te nazwy i jak wielkie emocje mogą dzisiaj wzbudzać, są tytuły artykułów lub wpisy w internecie typu: *Obalamy mit: Śląsk nie jest czarny* (Przybytek 2011); *Śląskie to już nie czarny Śląsk. Jesteśmy liderem jakości życia* (Cichy 2011); *Nie taki Śląsk czarny, jak go malują!* (Rydzewski 2017); „*Czarny Śląsk w zielonym wydaniu!*” (Rybińska 2017); *Z samolotu i w obiektywie czarny Śląsk jest zielony* (Kałębasiak 2009); *Dzisiaj czarny Śląsk to już zielona wyspa* (Kuźnik 2011); czy tworzenie deklaracji *Biały Śląsk* (Kaczmarek 2013) i organizowanie konferencji pt. *Biały Śląsk – nazwa, która zobowiązuje* (IPH Tarnowskie Góry 2018).

Literatura

- Bartmiński J. (1988): *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji*. [W:] *Konotacja*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 169–183.
- Biolik M. (2001a): *Konotacje semantyczne oronimów Warmii i Mazur motywowanych nazwami ptaków*. [W:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia. Cz. V. Frazeologia i składnia polszczyzny mówionej*. Olsztyn, s. 211–219.
- Biolik M. (2001b): *Współczesne konotacje semantyczne oronimów motywowanych nazwami zwierząt na Warmii i Mazurach*. [W:] *Toponimia i oronimia*. Red. A. Cieślakowa, B. Czapiek-Kopciuch. Kraków, s. 333–341.
- Bogdanowicz E. (2017): *Konotacje nazw własnych (na materiale publicystyki prasowej)*. Białystok.
- Boryś W. (2005): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- Brückner A. (1989): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa.
- Brzozowska M. (2009): *Etymologia a konotacja słowa. Studia semantyczne*. Lublin.
- Czachorowska M., Stypa H. (2010): *Porównania prototypowe barw w językach polskim i niemieckim*. „Linguistica Bidgostiana”, s. 47–58.
- Doroszewski W. (red.) (1958, 1961): *Słownik języka polskiego*. T. I, III. Warszawa.
- Duden K. (2003): *Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim–Leipzig–Vien–Zürich.
- Duma J. (2003): *Nazwy rzek polskich ze słowiańskim przymiotnikowym określeniem barwy wody*. [W:] *Metodologia badań onomastycznych*. Red. M. Biolik. Olsztyn, s. 385–409.
- Gaponenko I. (2019): *The Colour Names in Belarusian, Russian and Polish Toponymy: Frequency Ways of Implementation of Semantics, Ethnic Meaningful Characteristics*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”. Sectio FF. Vol. XXXVII, s. 41–53.
- Gonigroszek D. (2008): *Językowy obraz świata barw i kolorów jako przykład kulturowych różnic w językach*. „Językoznawstwo” nr 1(2), s. 91–99.
- Jakus-Borkowa E. (1989): *Przymiotniki właściwościowe w hydronimii polskiej*. [W:] *Hydronimia słowiańska. Materiały z IX Konferencji Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów. Mogilany, 16.–18.09.86*. Red. K. Rymut. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 141–149.
- Jurek K. (2011): *Znaczenie symboliczne i funkcje koloru w kulturze*. „Kultura – Media – Teologia” nr 4, s. 68–80.
- Lech-Kirstein D. (2011): *Znaczenie konotacyjne i asocjacyjne nazw własnych (na przykładzie nazw drinków)*. „Паланістыка / Полоністыка / Polonistyka” 2010, s. 315–334.
- Libera Z. (1987): *Semiotyka barw w polskiej kulturze ludowej*. „Etnografia Polska”. T. XXXI, z. 1, s. 115–138.
- Rospond S. (1970): *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*. T. I; Borek H., Rospond S. (red.) (1985, 1986). T. II–III; Borek H. (red.) (1988). T. IV. Warszawa–Wrocław; Sochacka S. (red.) (1991–2016). T. V–XVII. Opole (skrót: NGŚ).
- Różycka I. (2001): *Mikrotoponimy motywowane przez nazwy kolorów w kartotece „Słownika nazw terenowych Polski”*. [W:] *Współczesna leksyka*. Red. K. Michalewski. Cz. II. Łódź, s. 76–88.
- Rutkowski M. (2012): *Słownik metafor i konotacji nazw własnych*. Olsztyn.
- Tokarski R. (1995): *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin.
- Wierzbicka A. (1999): *Znaczenie nazw kolorów i uniwersalia widzenia*. [W:] *Język – umysł – kultura*. Red. J. Bartmiński. Warszawa, s. 405–449.
- Zaręba A. (1954): *Nazwy barw w historii i dialektach języka polskiego*. Kraków.

Strony internetowe

Encyklopedia PWN, <<https://encyklopedia.pwn.pl>>, dostęp: 30.03.2020.

Przybytek J. (2011): *Obalamy mit: Śląsk nie jest czarny*, <<https://dziennikzachodni.pl/obalamy-mit-slask-nie-jest-czarny-zdjecia/ar/c3-414787>>, dostęp: 30.03.2020.

- Cichy S. (2011): *Śląskie to już nie czarny Śląsk. Jesteśmy liderem jakości życia*, <<https://dziennikzachodni.pl/slaskie-to-juz-nie-czarny-slask-jestesmy-liderem-jakosci-zycia/ar/405478>>, dostęp: 30.03.2020.
- Rydzewski Ł. (2017): *Nie taki Śląsk czarny, jak go malują!*, <<https://www.polskieradio.pl/7/6081/Artykul/1797583,Nie-taki-Slask-czarny-jak-go-maluja>>, dostęp: 30.03.2020.
- Kałębasiak Ł. (2009): *Z samolotu i w obiektywie czarny Śląsk jest zielony*, <https://katowice.wyborcza.pl/katowice/1,35018,7170724,Z_samolotu_i_w_obiektywie_czarny_Slask_jest_zielony.html>, dostęp: 30.03.2020.
- Rybińska S. (2017): *„Czarny Śląsk” w zielonym wydaniu!*, <<https://www.se.pl/slask/czarny-slask-w-zielonym-wydaniu-zdjecie-dnia-aa-yjvA-yBKA-ryui.html>>, dostęp: 30.03.2020.
- Kuźnik G. (2011): *Dzisiaj czarny Śląsk to już zielona wyspa*, <<https://slaskie.naszemiasto.pl/dzisiaj-czarny-slask-to-juz-zielona-wyspa/ar/c8-795896>>, dostęp: 30.03.2020.
- Kaczmarek A. (2013): *Deklaracja „Biały Śląsk”: Śląsk ma szansę podbić światowe rynki*, <<https://dziennikzachodni.pl/deklaracja-bialy-slask-slask-ma-szanse-podbic-swiatowe-rynki/ar/c3-904977>>, dostęp: 30.03.2020.
- IPH Tarnowskie Góry (2018): *Zaproszenie do udziału w Konferencji „Biały Śląsk – nazwa, która zobowiązuje” w dniu 23.03.2018 r.*, <<http://tarnowskiegory.com.pl/web/oands/zaproszenie-do-udzialu-w-konferencji-bialy-slask-nazwa-ktora-zobowiazuje-w-dniu-23-03-2018-r/>>, dostęp: 30.03.2020.

